



CHO'LPON – ZULMATDA PORLAGAN YULDUZ

Sadulloyev Ibrat Xayrullayevich

O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi akademiyasi kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15039258>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining ulug' namoyandasi Cho'lponning hayoti va ijodi yoritiladi. Uning bolalik yillari, ilmga va adabiyotga bo'lgan qiziqishi, shoir sifatidagi shakllanishi hamda mustamlaka zulmiga qarshi kurash yo'lidagi faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Cho'lponning she'riyat, dramaturgiya va tarjimachilik sohasidagi hissasi, uning qatag'on davridagi fojiali taqdiri va mustaqillikdan so'ng adabiyotimizga qaytishi haqida batafsil ma'lumot beriladi. Maqola Cho'lpon merosining bugungi avlod uchun ahamiyatini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Abdulhamid Sulaymon o'g'li, o'zbek adabiyoti, milliy uyg'onish, she'riyat, nasr, dramaturgiya, tarjimonlik, qatag'on, mustaqillik, erkinlik, ma'rifatparvarlik, ijod, "Kecha va kunduz", milliy ong, vatanparvarlik.

O'zbek adabiyoti tarixida shunday siymolar borki, ularning hayoti va ijodi millat taqdiri bilan chambarchas bog'liq. Cho'lpon – XX asr boshlaridagi milliy uyg'onish harakatining eng yorqin namoyandalardan biri bo'lib, butun hayotini xalq ma'naviyatini yuksaltirishga, erkinlik va mustaqillik g'oyalarini targ'ib qilishga bag'ishlagan. U nafaqat shoir, yozuvchi va dramaturg, balki xalq taqdirini o'z qalbida chuqur his etgan ziyoli sifatida o'zbek adabiyoti va madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shdi.[\[1\]](#)

Cho'lponning bolalik va yoshlik yillari, ilmga chanqoqligi, turli tillarni o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi uning kelajakdagi ijodiy yo'lini belgilab berdi. Uning asarlarida xalqning dardi, ezgu orzu-umidlari, mustaqillikka intilishi yaqqol namoyon bo'ldi. Biroq shoirning pok g'oyalari va mustamlakachilik siyosatiga qarshi chiqishlari unga qimmatga tushdi. 1937-yilgi qatag'on yillarida u "xalq dushmani" sifatida nohaq ayblanib hibsga olindi va 1938-yilda qatl etildi.

Uning hayoti – ma'rifat va adolat yo'lida fido qilingan umrlardan biri bo'lib, bugungi kunda ham Cho'lpon nomi o'zbek adabiyoti va milliy ongning ajralmas qismi sifatida e'tirof etiladi. Ushbu maqolada uning hayoti, faoliyati va millat taqdiri yo'lidagi fidokorona xizmatlari haqida so'z yuritiladi.[\[2\]](#)

Cho'lpon (Muhammadjonov Abdulhamid Sulaymon o'g'lining adabiy taxallusi) XX asr o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lib, o'zining she'riyati, dramaturgiyasi va tarjimalari bilan xalqimiz ma'naviyatiga katta hissa qo'shgan. Cho'lpon 1897-yilda Andijon shahrida hunarmand oilasida tug'ilgan. U yoshlik yillarida eski maktab va madrasada tahsil olgan, keyinchalik rus-tuzem



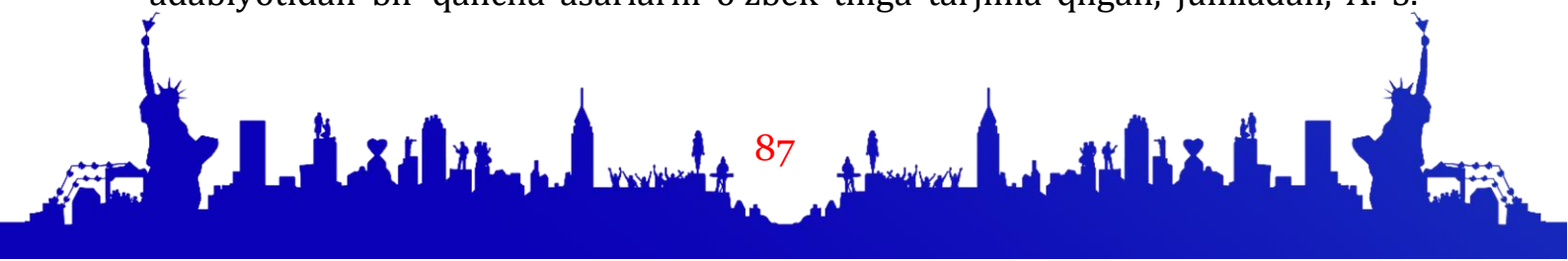


maktabida ham o'qigan. Yoshligidan she'riyat va adabiyotga qiziqib, arab, fors, turk va rus tillarini o'rgangan. O'zbek va jahon adabiyotidan chuqur bilim olgan Cho'lpon adabiyotga 1910-yillarning oxirlarida qadam qo'ydi.

Cho'lpon Andijon shahrida hunarmand oilasida tug'ilgan. Uning bolaligi ancha qiyinchiliklar bilan kechgan. Oilasi oddiy hayot tarzini kechirgan bo'lsa-da, ota-onasi unga ilm olish uchun imkon yaratishga harakat qilgan. U dastlab eski maktabda tahsil olib, Qur'on o'rganadi, keyinchalik madrasa ta'limini ham oladi. Yoshligidan adabiyotga, she'riyatga qiziqib, arab, fors va turk tillarini o'rganishga intiladi. Keyinchalik rus-tuzem maktabida o'qib, rus tilini o'rgangan Cho'lpon g'arb adabiyoti bilan ham tanishib, o'z dunyoqarashini kengaytirdi. Uning bolalik chog'laridanoq she'r va hikoyalar yozishga bo'lgan ishtiyoqi sezilarli darajada o'sib bordi. Bu esa uning kelajakdagi ijodiy faoliyatiga mustahkam zamin yaratdi.

O'zbek va jahon adabiyotidan chuqur bilim olgan Cho'lpon adabiyotga 1910-yillarning oxirlarida qadam qo'ydi. 1917-yilgi inqilobdan keyin milliy uyg'onish harakatida faol ishtirok etdi va o'zining ijodi orqali xalqni erkinlik, adolat va ma'rifat sari chorladi. 1920-yillarda "O'zbekiston" gazetasida va boshqa matbuot nashrlarida faoliyat olib bordi. 1917-yilgi inqilobdan keyin milliy uyg'onish harakatida faol ishtirok etdi va o'zining ijodi orqali xalqni erkinlik, adolat va ma'rifat sari chorladi. 1920-yillarda "O'zbekiston" gazetasida va boshqa matbuot nashrlarida faoliyat olib bordi. Afsuski, 1930-yillarda boshlangan qatag'on siyosati Cho'lponning ham hayotini izdan chiqardi. U 1937-yilda "xalq dushmani" sifatida nohaq ayblanib hibsga olindi va 1938-yil 4-oktyabr kuni otib tashlandi. Uning asarlari uzoq yillar davomida taqiqlangan bo'lsa-da, mustaqillikdan so'ng adabiyotimizga qaytdi va bugungi kunda milliy madaniyatimizning ajralmas qismiga aylandi.[\[3\]](#)

Cho'lponning ijodi asosan she'riyat, dramaturgiya va nasr janrlarini o'z ichiga oladi. U lirik she'rlari orqali xalqning dardini, armonlarini, erkinlikka intilishini tasvirlagan. Uning mashhur she'rlaridan "Kecha va kunduz", "Yurak", "Ona yurt" kabi asarlar o'zbek adabiyotining nodir durdonalaridan sanaladi. Uning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida ilk modern nasr namunalaridan biri bo'lib, unda milliy ong, jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlar yuksak badiiy mahorat bilan aks ettirilgan. Cho'lpon, shuningdek, dramaturg sifatida ham tanilgan bo'lib, uning "Yorqinoy" p'yesasi sahnalashtirilgan va katta e'tirofga sazovor bo'lgan. Tarjimon sifatida ham katta xizmat qilgan adib rus adabiyotidan bir qancha asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilgan, jumladan, A. S.





Pushkinning "Dubrov qaroqchisi" va M. Yu. Lermontovning "Maskarad" asarlarini.

Professor Ozod Sharafiddinov Cho'lponning 1924-yilda Moskvada Maorif uyi qoshidagi yosh o'zbek artistlarining mahoratini oshirish uchun tashkil qilingan dramatik studiyaning adabiy yetakchisi va rahbarlaridan biri bo'lganini ma'lum qiladi. Zaki Validiy: «...so'ng zamonlarda Moskvada adabiyot va san'at instituti yoxud akademiyasida ham tahsil olgan», deb aytib o'tganki, har ikki ma'lumot bir-biriga yaqinligiga guvoh bo'lamiz. Bu yillar, darhaqiqat, Cho'lpon uchun tahsil yillari bo'ldi. Moskva adabiy-madaniy muhiti bilan yaqindan tanishdi. Bundan tashqari teatr va teatrchilik sirlarini o'rgandi. 1926-yilda uchinchi she'riy to'plami «Tong sirlari» va «Yorqinoy» pyesasi chop etildi. Bu davrga kelib u zamonasining eng mashhur shoiri bo'lib tanildi. Abdulhamid Cho'lpon adabiy merosining umumiy ko'lami haqida ma'lumotlar bo'lsa-da, ularning barchasi hali bir joyga to'planishi u yoqda tursin, ayrimlari aniqlanish bosqichida turibdi. Shunday bo'lsa-da, ijodkor asarlari uch tomligining nashr qilinishi va bulardan ikkitasining o'quvchilar qo'lga tekkanligi muhim hodisa bo'lib, muallif ijodi haqida fikr yuritishga bimalol imkoniyat beradi. Jumladan, 1-jildidan shoirning «O'zbek yosh shoirlari» (1922) to'plamiga kirgan 14 ta she'ri va «Uyg'onish» (1922), «Buloqlar» (1923), «Tong sirlari» (1926), «Soz» (1935) va turli davr matbuotida e'lon qilingan she'rlar, jami — 252 she'r o'rin olgan. Shunga qaramasdan, bu adib she'rlarining tugal nashri emas, albatta. Goh-goh matbuotda yangi topilgan she'rlari e'lon qilinib turibdi.

Cho'lponning adabiyotimiz tarixidagi yana bir katta xizmati an'anaviy mumtoz she'riyatimizni isloh qilganidir. Undagi sirliqlik, qo'l yetmaslik, tantanavorlik, nuqtapardozlik o'rniga samimiy, tabiiy, jonli ifoda usulini olib kirdi. Ma'shuqa tavsifi va hol sharhini yangi asoslarga ko'chirdi. Voqelik uning uchun ham asosiy tasvir obyekti, ham uni baholaydigan mezon edi. She'riyat hech qachon kundalik xalq hayotiga bu qadar yaqin kirib bormagan edi. Xalq hayotida yuz bergan har bir hodisa unda o'sha zahotiyiq aks sado topdi. Har bir hodisa Vatan va millatning manfaati nuqtayi nazaridan yoritildi. Zamon qorishiq edi. Bir tomondan, mustabid chor hukumati qulab, tarix mustamlaka zulmini tortib kelgan millatlarga o'z mustaqilliklarini o'rnatish uchun buyuk imkon berdi. [\[4\]](#)Ayni paytda, sho'rolar ijtimoiy ozodlikni, yo'qsulparvarlikni bayroq qilib, mehnatkash Turkiston qalbini zabt etmoq uchun kurashni kuchaytirdilar. Va bunga erishdilar. Hokimiyat garchi bolsheviklarga 1917-yilning noyabrida o'tgan bo'lsa-da, uning o'rnatilishi, tabiiyki, uzoq va shiddatli qurashlar ostida kechdi. Sho'rolar bu sanani, ya'ni «sotsializm tomon buyuk burilish»ni 1929-yil





deb belgilaydilar. Shungacha bo'lgan davr o'tish davridir. O'tish davrining o'z xususiyatlari bor, albatta. Masalan, o'zbek milliy she'riyati ifoda va timsollar tizimida oshkoralikdan pinhoniylikka, ohangda esa, keskinlikdan murosaga tomon borgani ko'riladi.

Ma'lumki Cho'lpon nosir sifatida ham adabiyotimiz tarixida alohida o'rin tutadi. Adibning uch jildlik to'plamining 2-jildiga uning mashhur «Kecha va kunduz» romani bilan birgalikda turli davrlarda yozilib chop etilgan 13 ta hikoyasi ham kiritilgan. Ular orasida 1914-yilda e'lon qilingan ilk hikoyalari «Qurboni jaholat» va «Do'xtur Muhammadyor» hikoyalari sovet davrida bosilgan «Kileo'patra» asarigacha bor.

Cho'lpon o'zining qisqa, ammo mazmunli hayoti davomida millatimizning ma'naviy va adabiy yuksalishiga ulkan hissa qo'shdi. Uning she'rlari, hikoyalari va romanlari faqat badiiy qiymatga ega bo'lib qolmay, balki xalq qalbiga umid va ishonch baxsh etdi. Shoirning ijodida Vatan, ozodlik va insoniy qadriyatlar yetakchi mavzulardan bo'lib, bu g'oyalar bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Qatag'on yillarida nohaq qurbon bo'lgani sababli uning nomi uzoq yillar unutilishga mahkum bo'ldi, ammo mustaqillikdan so'ng Cho'lpon adabiyotga qaytdi, xalqning qalbidan mustahkam joy oldi. Uning asarlari hamon sevib o'qiladi, sahnalashtiriladi va ilmiy tadqiq qilinadi. Cho'lpon – o'zbek adabiyotining eng yorqin yulduzlaridan biri bo'lib, uning nomi abadiyat sari yo'l olgan siymolar qatorida yod etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (references):

1. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi bosh tahririyati, 2000
2. Fitrat, A. "O'zbek adabiyoti tarixi". – Toshkent: Fan, 1993
3. Qosimov, B. "Cho'lpon ijodi va milliy uyg'onish". – Toshkent: Ma'naviyat, 2005
4. Karimov, I. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: O'zbekiston, 2008

